

دقت برنامہ ریزی
و تدوین متن درسی

تقدیم به

پیشگاه قرآن ناطق، امام عصر (ارواحنا فداه)
و سفیران او در سراسر گیتی.

تفسیر مقدماتی قرآن کریم

محمد علی رضایی اصفهانی

مرکز بخش: قم - بلوار بهار
جنوب هتل الزهراء ۵۵ - شماره: ۷۷۴۹۸۷۵
www.eshraaq.com

E-mail: public-relations@Qomcicis.com

تفسیر مقدماتی قرآن کریم
نویسنده: محمد علی رضایی اصفهانی
ذوبت اول: تابستان ۱۳۸۴
چاپ: بقیع • شمارگان: ۲۰۰۰ • بها: ۱۲۰۰۰ ریال
صفحه آرای: سید محمد عمادی مجد
ناشر: انتشارات مرکز جهانی علوم اسلامی

رضایی اصفهانی، محمد علی، ۱۳۴۱.
تفسیر مقدماتی قرآن کریم / محمد علی رضایی اصفهانی؛ [برای] مرکز جهانی علوم
اسلامی، دفتر برنامه ریزی و تدوین متون درسی. - قم: مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۸۴.
۲۰۴ ص. (دفتر برنامه ریزی و تدوین متون درسی ۵۴)
ISBN 964 - 77-41 - 58 - 8: ۱۲۰۰۰ ریال
فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. [۲۰۲]-۲۰۴؛ همچنین به صورت زیر نویس.
۱. تفسیر شیعه قرن ۱۴. الف مرکز جهانی علوم اسلامی. ب. مرکز جهانی
علوم اسلامی. دفتر برنامه ریزی و تدوین متون درسی. ج. عنوان.
۲۹۷/۱۷۹ RP۹۸/۶۷

برنامه‌ریزی آموزشی باید امری پویا و متناسب با دگرگونی‌هایی باشد که در ساختار دانش و رشته‌های علمی پدید می‌آید. تحولات اجتماعی، نیازهای نوظهور فراگیران و مقتضیات جدید دانش، اطلاعات، مهارت‌ها، گرایش‌ها و ارزشهای نویی را فرامی‌خواند که پاسخ‌گویی به آنها، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت نیروهای متخصص را ضروری می‌نماید. گسترش فرهنگهای سلطه‌گر جهانی و جهانی شدن فرهنگ در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، مشکلات و نیازهای نوظهوری را پیش رو گزارده است که رویارویی منطقی با آنها، در پرتو آراستن افراد به اندیشه‌های بارور، ارزشهای متعالی و رفتارهای منطقی که در قالب موقعیتهای رسمی آموزشی با آنها مواجه می‌شوند، گسترش دامنه آموزشها و مهارتها و تربیت سازمان‌یافته صورت گیرد امکان‌پذیر است. بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی استوار، قاعده‌مند و تجربه‌پذیر است که در آن برنامه‌های آموزشی، منتهای درسی و استادان، ارکان اصلی به شمار می‌آیند و بالندگی برنامه آموزشی به هماهنگی آن با نیاز زمان، استعداد، علم‌آموزان و امکانات موجود، وابسته است؛ چنان‌که استواری منتهای درسی به ارائه تازه‌ترین دست‌آوردهای علم در قالب نوترین شیوه‌ها و فن‌آوریهای آموزشی است. بازنگری منتهای شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها به حفظ نشاط علمی مراکز آموزشی کمک می‌رساند.

حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازرگاری متون درسی‌اند. مرکز جهانی علوم اسلامی به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، به پی‌ریزی دفتر بر نامه‌ریزی و تدوین متون درسی اقدام کرد.

این دفتر با ارج نهادن به تلاشهای صورت گرفته و خوشه‌چینی از خرمین دانش عالمان گران‌قدر بر آن شد تا با بهره‌گیری از شیوه‌های جدید آموزشی و تازه‌ترین دست آوردهای علمی به تهیه متونهای آموزشی بپردازد. تدوین و نشر بیش از پنجاه و پنج متن درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این تلاش است.

نوشتار حاضر که با عنوان تفسیر مقدماتی قرآن کریم نگارش یافته است به روش و چگونگی تفسیر ترتیبی سوره‌های حمد، حجرات، جمعه، توحید، کوثر و قدر می‌پردازد. این اثر حاصل تلاش علمی و درخور تقدیر حضرت حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمد علی رضایی اصفهانی دام رفته است که از ایشان و سایر فرزانه‌گانی که در به ثمر رسیدن این اثر بذل عنایت کرده‌اند، تشکر و قدر دانی می‌کنیم.

در پایان، ارباب فضل و معرفت را به یاری خواننده، چشم امید به نقد و نظر آنان دوخته‌ایم.

فهرست

۹	پیش‌گفتار
۱۵	بخش اول: مباحث مقدماتی
۱۷	تفسیر و تفاسیر
۱۹	روشها و گرایشهای تفسیری
۲۱	بخش دوم: سوره حمد
۲۳	سیمای سوره حمد
۲۴	ویژگی خاص سوره حمد
۲۴	اهداف سوره حمد
۲۵	یاد مهر دوست
۲۹	پرسشگری عاشقانه
۳۳	باز هم یاد مهر دوست
۳۵	یادی از رستاخیز
۳۹	توحید عبادی و انعالی
۴۲	هدایت طلبی
۴۷	سه خط اساسی در زندگی بشر
۵۳	بخش سوم: ترجمه و تفسیر سوره حجرات
۵۵	سیمای سوره حجرات
۵۶	ویژگی سوره
۵۶	اهداف سوره حجرات
۵۹	ادب در برابر رهبر اسلام
۷۵	راهکار برخورد با اخبار مشکوک
۸۵	راهکار اصلاح اختلافات اجتماعی
۹۵	راهکارهای حفظ شخصیت افراد اجتماع
۱۰۷	نظام برابری و معیارهای برتری افراد
۱۱۷	نشانه‌های مؤمنان راستین
۱۳۱	بخش چهارم: ترجمه و تفسیر سوره جمعه
۱۳۳	سیمای سوره جمعه
۱۳۳	روحیه‌های قوم یهود
۱۵۳	آداب نماز جمعه و وظایف اجتماعی مسلمانان

بخش پنجم: ترجمه و تفسیر سوره توحید	۱۶۵
سیمای سوره توحید	۱۶۷
بخش ششم: ترجمه و تفسیر سوره قدر	۱۷۷
سیمای سوره قدر	۱۷۹
فضیلت	۱۷۹
اهداف سوره قدر	۱۸۰
تفسیر و ترجمه سوره قدر	۱۸۱
بخش هفتم: ترجمه و تفسیر سوره کوثر	۱۹۱
سیمای سوره کوثر	۱۹۳
کتابنامه	۲۰۳

پیش‌گفتار

﴿الرَّكُوبُ أُنزِلْنَاهُ إِلَيْكَ لِخُورِجِ النَّاسِ مِنْ أَطْلُكُنَا إِلَى الْوُجُوهِ أَلَمْ يَأْذِنْ رَبُّهُمْ إِنْ صَرَطِ الْعَرْشِ الْحَمِيدِ﴾^۱
قرآن هدیه الهی به بشر برای نجات اوست؛ کتابی که لازم است در آن تدبیر، تفکر و تعقل کنیم و آن را به خوبی بفهمیم و تفسیر نماییم و قانون زندگی خویش قرار دهیم. خدای را سپاس که به ما توفیق گام نهادن در این مسیر و خدمت به آستان قرآن و اهل بیت علیهم السلام را عنایت فرمود.

نوشتاری که پیش روی شماست، براین تلاش چند ساله در زمینه تدریس تفسیر قرآن کریم و دربردارنده شیوه‌ای نو و روان و مناسب آموزش است. تفسیر مقدماتی سوره‌های حجرات و... چندین بار در مرکز جهانی علوم اسلامی قم و برخی دانشگاهها تدریس و بازخوردهای آن از استادان و قرآن‌پژوهان گرفته شده و در آن اعمال گردیده است. چشم به راه دیدگاههای شما فرهیختگان ارجمند برای هر چه کامل‌تر شدن این اثر هستم.^۲

شیوه کتاب

این نوشتار بر آن است که شیوه‌ای نوین، کاربردی، و درسنامه‌ای برای بیان تفسیر ارائه کند تا دانش‌پژوهان بتوانند با روش ساده و زودپای مطالب تفسیری را دریابند

۱. ابراهیم، ۱

۲. خوانندگان محترم می‌توانند دیدگاههای اصلاحی و پیشنهادهای خود را به دفتر تدوین متون درسی مرکز جهانی یا نویسنده متقل سازند تا در چاپهای بعدی اعمال شود.

و اساتید محترم نیز بتوانند راحت‌تر و دقیق‌تر مطالب تفسیری را به نوآموزان منتقل سازند. کتاب حاضر بر اساس روشهای صحیح تفسیر همچون روش تفسیر قرآن به قرآن، روش روایی، عقلی، علمی و اشاری (باطنی صحیح) بنیان گذاشته شده و از گرایشهای اجتماعی در تفسیر بهره برده است.

اهداف

هدفهای کلی این نوشتار عبارت است از:

۱. آشناسازی دانش‌پژوهان با محتوای سوره‌های حمد، حجرات، جمعه، توحید، قدر و کوثر؛
۲. علاقمندکردن دانش‌پژوهان به محتوای قرآن از طریق ساده‌گویی تفسیر و پیوند دادن آن با زندگی روزمره آنان؛
۳. ارائه تفسیر به صورت درسنامه در قالب دو واحد درسی که بتواند در واحدهای آموزشی در سطح کارشناسی عمومی تدریس شود؛
۴. جمع بین روان‌گویی در تفسیر با استوارگویی.

مخاطبان

مخاطبان این نوشتار دانش‌پژوهان در حد دیپلم و اوایل کارشناسی هستند که اطلاعات مختصری در مورد علوم اسلامی دارند؛ از این رو این کتاب از پرداختن به مباحث تفسیری عمیق، اختلاف آرای مفسران و مطالب ادبی پرهیز می‌کند. (جز در موارد بسیار ضروری که به برخی مطالب اشاره شده است.)

توضیحاتی درباره محتوای کتاب

هر بخش کتاب مشتمل بر چند مبحث است: اهداف آموزشی، سیمای کلی سوره، واژه‌شناسی، نمای موضوعات هر آیه، متن آیه، ترجمه آن، توضیح آیه، نکته‌ها

و اشاره‌های تفسیری، آموزه‌ها و پیامهای آیه، چکیده، پرسشهای درس، پژوهشهای جدید و منابع برای مطالعه بیشتر؛

۱. سیمای کلی هر سوره، اطلاعاتی درباره نام، فضایل، ویژگیها، اهداف سوره و مطالب فرعی آن ارائه می‌کند؛ یعنی سیمای کلی و گویای سوره را قبل از ورود به مباحث تفسیری به تصویر می‌کشد؛

۲. واژه‌شناسی، شامل واژه‌های کلیدی هر آیه است که لغات با بیانی ساده، معنا شده است؛ ولی به دلیل رعایت سطح مخاطب، از بیان اختلافهای واژه‌شناسان و مطالب عمیق واژه‌شناسی غالباً پرهیز شده است؛^۱

۳. نمای موضوعات هر آیه در یک سطر تحت عنوان «مقدمه» آورده شده است تا سیمای کلی و هدف یا محور آیه در ذهن خواننده نقش ببندد؛ سپس وارد مطلب شود و این همان مطلبی است که در فن‌آوری آموزشی از آن با عنوان «پیش‌سازمان دهنده» یاد می‌شود؛

۴. ترجمه خالص آیات از ترجمه گروهی جدید قرآن انتخاب شده است؛ این ترجمه را که اولین ترجمه گروهی قرآن کریم است، اینجانب و اساتید دیگر (حجج اسلام شیرافکن، همایی، اسماعیلی، امینی و با همکاری دوست عزیز آقای ملاکاظمی طی چهار سال به انجام رسانده‌ایم که تلاش شده دقیق و جمله به جمله باشد؛^۲

۵. بخش توضیح آیه، در حقیقت نوعی ترجمه تفسیری و آزاد است. نگارنده تصمیم داشت این قسمت را حذف کند؛ ولی در بازخوردگیری آموزشی برخی دانش‌پژوهان مرکز جهانی علوم اسلامی اصرار کردند که وجود این بخش برای فهم آیه مفید است؛ چرا که برخی افراد نمی‌توانند ترجمه خالص مفهوم آیه را به طور کامل دریابند؛

۱. البته این بخش با درخواست مکرر استادان و دانش‌پژوهان از متن جدا و بازنویسی و تکمیل شد.

۲. این ترجمه در سال ۱۳۸۴ توسط انتشارات دارالذکر و دارالعلم منتشر شد.

۶. نکته‌ها و اشاره‌های تفسیری، شامل نکته‌های تفسیری است که برای توضیح آیه لازم بوده و کوشیده‌ایم با خلاصه‌گویی و شماره‌گذاری نظم یابد. این نکته‌ها غالباً از تفسیرهای معتبر نقل یا برداشت شده است و مبنای تفسیری صحیح دارد؛ یعنی بر اساس قرینه‌های نقلی و عقلی یا شاهد‌های لفظی آیات برداشت و بیان شده است و از روش‌های صحیح همچون روش قرآن به قرآن، روایی و عقلی استفاده و از تفسیر به رأی کاملاً پرهیز شده است؛ مقصود از اشاره‌های آیه، لوازم معنای آیه است که گاهی تحت عنوان «دلالت تنبیه و اشاره» از آنها یاد می‌شود.

۷. آموزه‌ها و پیام‌های آیه، عبارت است از درس‌های آموزنده آیه و پیام‌هایی که آیه برای زندگی امروز ما دارد. به عبارت دیگر، در این بخش تلاش شده با الغای خصوصیت از مکان، زمان، افراد و خصوصیات فرعی دیگر، هدف اصلی آیه روشن و به صورت یک قاعده کلی بیان شود؛ به طوری که در شرایط مشابه قابل تطبیق باشد؛ البته این کار با توجه به رهنمودهای اهل بیت علیهم‌السلام و قاعده الفای خصوصیت و قاعده جری و تطبیق و بطن^۱ صورت گرفته است؛ همان طور که از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نقل شده که درباره قرآن فرمود:

ظهره تنزیله و بطنه تأویل منه قد مضی و منه ما لم یکن یجری کما تجری الشمس و القمر؛ ظاهر قرآن، همان چیزی است که نازل شده، اما باطن قرآن تأویل آن است که برخی از آنها گذشته و برخی هنوز نیامده است. قرآن مثل خورشید و ماه جریان دارد.^۲ (و هر زمان مصادیق جدید پیدا می‌کند.)

و نیز نقل شده که امام باقر علیه‌السلام فرمود:

و لو أنَّ الآية إذا نزلت في قوم ثم مات أولئك القوم، ماتت الآية و لما بقي من

۱. آیت الله معرفت از این مطلب با عنوان تأویل و «بطن» یاد می‌کند، و آن را از لوازم غیر بَیِّن کلام می‌شمارد (که برای مخاطب حجت است) التفسیر الاثری الجامع، ج ۱، ص ۲۹ - ۳۱
۲. بصائر الدرجات، ص ۱۹۵

القرآن شیء؛ اگر هنگامی که آیه‌ای در مورد ملت‌ی نازل می‌شود، با مرگ مردم، آن آیه نیز بمیرد، چیزی از قرآن باقی نمی‌ماند.^۱

و نیز از امام صادق (ع) حکایت شده که (در پاسخ پرسشی در مورد قرآن) فرمود:
لأنَّ الله تبارک و تعالی لم يجعله لزمان دون زمان ولا لناس دون ناس فهو فی کلِّ زمان جدید و عند کل قوم غرض الی یوم القیامة؛^۲ خدای تبارک و تعالی قرآن را برای یک زمان و مردمی خاص قرار نداده است، بلکه آن در هر زمانی جدید و نزد هر ملت‌ی تازه و شیرین است؛

نکته‌هایی برای تدریس

استادان محترم به یادآوری نیازی ندارند؛ ولی از آنجا که هر متن ویژگی‌های خاص خود را دارد، تذکر چند نکته مفید به نظر می‌رسد:

۱. با توجه به هدف‌های آموزشی که در آغاز بخش‌ها آمده است، مطالب محوری در

کلاس مطرح و مطالعه جزئیات به دانش‌پژوهان واگذار شود؛

۲. از استادان محترم تقاضا داریم که روش تدبّر، تفکّر و برداشت از قرآن را به

همراه بیان نکته‌های تفسیری به دانش‌پژوهان پیام‌وزند؛ یعنی برای آنان روشن سازند که نکته‌ها و پیام‌ها از کجای آیه و چگونه به دست می‌آید. تلاش شود که

دانش‌پژوهان فعالانه در کلاس شرکت جویند و در آیات تدبّر کنند؛ یعنی در هنگام طرح نکته‌ها و پیام‌ها، از آنان خواسته شود آنچه را که از آیه به ذهنشان می‌رسد، بیان

کنند و استاد محترم با راهنمایی و جهت‌دهی، آنها را تصحیح کند. تلاش شود در هر درس پیام‌های جدیدی از آیات برداشت شود و به کتاب اضافه گردد. (و در صورت

امکان از کنفرانس دانش‌پژوهان نیز غفلت نرزد)؛

۳. فصل مربوط به کلیات (تفسیر، تاریخچه تفسیر و...) مختصر بیان گردد و

دانش‌پژوهان به مطالعه کتاب‌های مربوط راهنمایی شوند؛

۴. رویکرد اصلی این کتاب رویکرد اجتماعی در تفسیر است و این فرصت مناسبی برای استاد محترم فراهم می‌کند تا مطالب تفسیری را با زندگی روزمره دانش‌پژوهان پیوند زند؛ یعنی با بیان مثالهای زیبا و مناسب و روزآمد، آیات قرآن را وارد زندگی افراد کند. به عبارت دیگر، بکوشد با بیان شیرین درس تفسیر، افراد را شیفته کلام الاهی کند؛

۵. در امتحان بر محورهای اساسی و نکته‌های مهم تفسیری تأکید شود و از پرسش از مطالب حفظی و جزئیات کم‌فایده پرهیز شود.

در پایان بار دیگر از همکاری دوستان ارجمند، بویژه حجة الاسلام والمسلمین همایی که ما را در تکمیل واژه‌شناسی این اثر یاری کردند و نیز از مسئول دفتر برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی مرکز جهانی علوم اسلامی، جناب حجة الاسلام والمسلمین عزالدین رضائزاد و استادان و دانش‌پژوهانی که با ارائه دیدگاههای اصلاحی و پیشنهادها این اثر قرآنی را تکمیل کردند، تشکر می‌کنم.

امید است این اثر قرآنی مورد قبول خدای متعال و مورد عنایت اهل بیت علیهم‌السلام و مورد استفاده قرآن‌دوستان قرار گیرد.

والحمد لله رب العالمین

۸۲/۳/۱۵

قم - محمّدعلی رضایی اصفهانی